

СЕКЦІЯ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Притуляк Н. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

ВИЩА ОСВІТА ЯК ОБЄКТ КАПІТАЛОВКЛАДЕНЬ У ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НАЦІЇ

Світовий досвід доводить, що при вирішенні завдань докорінного покращення соціально-економічної ситуації в країні, альтернативи інноваційному шляху розвитку немає.

Однак інноваційна сприйнятливість економіки можлива лише за умов відповідного розвитку продуктивних сил людини – головного суб'єкта інноваційної економіки. Це обумовлено особливістю інноваційної діяльності, яка трансформує традиційне виробництво у творчий процес перетворення знань на новий продукт, коли їх застосування у сукупності із функціональними можливостями людини, способами і засобами її мислення дозволяє отримувати бажані результати в процесі реалізації поставлених цілей і створювати нові інтелектуальні продукти.

Ще на початку 80-х років знання почали сприйматися як безпосередня виробнича сила. Сьогодні, в умовах стрімкого розвитку технічного прогресу та жорсткої конкуренції, знання являють собою інформацію, яка має практичну цінність і служить для отримання високих економічних результатів. По-перше, знання лежать в основі процесу створення доданої вартості (оскільки навіть сама проста форма виробництва потребує спеціальних знань). По-друге, компетентність робітників, створювана і підтримувана знаннями, забезпечує нормальний хід процесу виробництва. По-третє, знання є базою для генерації науково-технологічних ідей, пов'язаних із удосконаленням існуючих і створенням нових продуктів та послуг, які дозволяють розширювати відомі ринки та формувати нові. І накінець, нові знання забезпечують зростання ефективності виробничих і

управлінських процесів, дозволяючи підвищувати продуктивність праці та забезпечувати оптимізацію витрат.

Процес набуття, розширення і оновлення знань людини, її інтелектуальний і професійний розвиток, а також практична підготовка відбувається в закладах освіти.

Вища освіта є завершальною ланкою традиційної системи навчання, яка виступає вирішальним фактором інноваційного поштовху та технологічного прориву. Вона відповідає за стан освіченості суспільства, його здатність до розвитку та самовдосконалення.

Однак, у системі національної вищої освіти найбільш гострою і найважливішою є проблема її фінансового забезпечення.

Хоча останніми роками (2012-2016 рр.) в Україні на вищу освіту коливається в межах 2%-1,4% ВВП, через низький розмір останнього, абсолютний обсяг фінансування галузі є незрівнянно меншим за аналогічний показник в розвинутих країнах. Крім того, ситуацію значно погіршують загальні тенденції, що відбуваються в національній економіці, зокрема, суттєве здешевлення гривні. Тож для врахування масштабів фінансового забезпечення галузі розраховують суму витрат, що припадає на одного студента в країні. За цим показником, при його перерахунку на долари США, очевидним є суттєве відставання України від країн ОЕСР та ЄС. В нашій країні державні витрати на одного студента становлять трохи більше 800 дол. США, тоді як в західних країнах – 3800-6200 дол. США [1].

Попри розповсюджене уявлення про те, що вища освіта за кордоном є платною, в Україні частка фінансування вищої освіти з приватних джерел є набагато вищою, ніж у розвинених країнах. Тож за рахунок бюджетних коштів в Україні навчається біля 44% студентів [2], тоді як для країн Європейського Союзу загальною тенденцією є значний рівень фінансування освіти з державного бюджету. Так, наприклад, в Німеччині та Франції, він складає 80-90%. (Наявність значних позитивних зовнішніх ефектів освіти пояснює, чому в прогресивних країнах превалює ідея вищої освіти як суспільного блага та її державного фінансування¹).

Щодо України, то основні індикатори, що характеризують рівень державного фінансування вищої освіти (а це: частка видатків на вищу освіту у % до зведеного бюджету та частка видатків на вищу освіту у % до бюджетних загальних видатків на освіту), мали найвищий рівень ще у

¹ Розрахунки, проведені зарубіжними вченими, довели, що внесок освіти у приріст валового національного продукту (ВНП) сягає майже 30% [3, с. 26]. Тому в усіх розвинених країнах, починаючи з 1970-х рр., зростали роль та значення освіти і професійної підготовки в системі національних пріоритетів. Завдяки збільшенню частки витрат на освіту в складі національного доходу цих країн, відбувся перевід даної сфери на якісно новий рівень матеріального і кадрового забезпечення

2009 році. Впродовж наступних років відбувалося суттєве зниження названих показників, які у 2016 р. досягли своїх мінімальних значень: бюджетні видатки на вищу освіту становили 1,5% ВВП; скоротилась частка видатків на вищу освіту у зведеному бюджеті з 6,8% у 2009 р до 4,2% у 2016 р.; зменшилась питома вага видатків на вищу освіту в освітньому бюджеті з 31,4% до 27,2% за 2009-2016 рр. [2].

Тож в той час, як у всьому прогресивному світі зростає значення освіти, яка не лише забезпечує розвиток інтелектуального потенціалу нації, а й виступає найважливішим (практично єдиним) фактором, що перешкоджає тенденціям деградації, в Україні основний інституційний інвестор галузі – держава, – з кожним роком все більше скорочує і без того мізерні обсяги фінансування. Приходиться констатувати, що український університетський сектор не знаходить належної підтримки з боку держави, через що бюджет вищої освіти, що формується за залишковим принципом, – це бюджет виживання, а не розвитку.

Недостатні обсяги бюджетного фінансування зумовлюють необхідність пошуку додаткових джерел залучення фінансових ресурсів. В умовах демографічної кризи, міграції молоді, її орієнтації на навчання за кордоном², що відбувається на фоні досить розгалуженої загально-національної мережі ВНЗ, загострюється боротьба за абітурієнта. У складній фінансовій ситуації виші прагнуть зберегти та примножити кількість студентів, насамперед платної форми навчання. В результаті, студенти-контрактники перетворюються на основне джерело фінансування, а вузи, намагаючись зберегти професорсько-викладацький склад, матеріальну та навчально-методичну базу, рухаються у напрямку комерціалізації своєї діяльності.

Як наслідок, через труднощі в наборі студентів знижуються вимоги до рівня підготовки вступників, а разом з ними якість освіти та внутрішні академічні стандарти.

Орієнтуючись на максимізацію набору студентів, ВНЗ пропонують абітурієнтам отримати освіту за «популярними» спеціальностями, не враховуючи реальні потреби українського ринку праці. Унаслідок цього галузева структура підготовки фахівців в Україні зазнає все більшої деформації, через що збільшується частка випускників, що працюють не за спеціальністю (в т.ч. в тих сферах, де не потрібна вища освіта), зростає рівень безробіття серед дипломованої молоді.

² Лише у Польщі за декілька останніх років чисельність українських студентів зросла більш, ніж у 5 разів, і вже перевищує 10 тис. осіб, що складає понад третину всього іноземного студентського потенціалу даної країни [4, с. 73].

Тож очікувана віддача від вищої освіти (як то: зростання майбутніх доходів; отримання достойних умов життя і праці, соціального престижу, конкурентних переваг на ринку праці) не виправдовується. Причому вкрай низький ефект від інвестицій в освіту має не лише окремих випускник вузу. В Україні такий його рівень притаманний практично усьому суспільному прошарку людей розумової праці. (Свідченням того є підтримуваний державою принизливий статус в матеріальному відношенні висококваліфікованих працівників, в т.ч. соціально-значущих професій, – вихователя, вчителя, викладача, науковця, особистий приклад яких для їх учнів є могутнім фактором у формуванні навчальної мотивації).

Зі свого боку, відсутність економічної вигоди (і в першу чергу, у вигляді зростання індивідуальних доходів) подавляє прагнення індивіда накопичувати знання³. Саме тому значна частина молоді втрачає стимули до якісного навчання і прагне лише отримати диплом як формальний атрибут свого статусу. А як відомо, ніякий, навіть самий високий рівень здібностей, не може привести до значних успіхів у навчанні за відсутністю позитивної до неї мотивації. Тому при багаточисленності навчальних закладів та масштабному охопленні молоді вищою освітою, кількість посправжньому освідчених людей та компетентних спеціалістів в нашій країні неухильно падає.

Проте на сучасному етапі розвитку, коли основний зміст господарської діяльності полягає в процесі створення, розповсюдження і використання знань, втрати в освітній сфері можуть мати більш глобальні наслідки. Мова йде про деформацію культурних та ціннісних характеристик суспільства, стрімкі процеси деіндустріалізації, спрощення структури національної економіки, остаточне її перетворення на аграрно-сировинний придаток, зростання залежності від технологічно розвинутих країн, програшні позиції в міжнародній конкуренції тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освітня галузь України: аналіз тенденцій, нововведень і перспектив // ГО «Публічний аудит»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/osvitnya-galuz-v-ukrayini-analiz-tendentsij-novovveden-i-perspektiv>.

2. <http://www.ukrstat.gov.ua> / – Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України.

³ На дію фактору економічної доцільності вкладень в розвиток якостей людини вказують сучасні дослідники людського капіталу, які сповідують економічний підхід в обґрунтуванні поведінки індивіда.

3. Формування та розвиток людського капіталу корпоративних підприємств. Наукове видання / Г.В. Назарова, Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – 240 с.

4. Каленюк І.С., Куклін О.В., Ямковий В.А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні // Економіка України – 2015 – № 2 – С. 70-83.